

ארמון משקיף לים התיכון

במהלך מאה שנה בלבד הספיק 'הארמון' בניצנים לככב בשישה פרקי היסטוריה שונים ומפתיעים, וכל זאת מבלי לשקוע בחולות ומבלי לאבד ולו קמצוץ מיופיו החינני | **תמר הירדני**

לאן נוסעים?

ניצנים

בית אריזה בן מאה שנה ששימש במהלך השנים למטרות שונות והיום הוא מרכז המבקרים של ספר שדה שקמים

1

ותר ממאה שנה עברו על הבית הדו קומתי הגדול בניצנים, וכל אחד מפרקי חייו משקף פרק בחייה של הארץ.

1917 – דגור אליי נפליחים

אילו פניתם לסוכן גדל"ן בקיץ 1917 והתעניינתם בקניית בית בפלשתינה הוא היה מביט בכם בתדהמה ובודק אם כל הברגים אצלכם בסדר. באותו קיץ היה

עולם כולו בוקה ומבולקה עקב 'המלחמה העולמית', ובארץ ישראל היו כל ספרי האחוזה במשרדי הטאבו מכוסים אבק וקורי עכביש. גם אילו החזקתם במגרש ורציתם בסך הכל לממש את זכויותיכם ולהקים עליו בית, סביר שלא הייתם מוצאים אפילו טיח, שכן התורכים גייסו בכפייה כמעט את כל גברברי ארצנו ולא ממש טרחו להחזיר.

לפיכך לא נותר לנו אלא להוריד את הכובע בפני אפנדי מוסלמי מביירות, ששמו אמנם לא נרשם בספרי ההיסטוריה, אך תהילת עולם לו על האופטימיות הבוטחת שבשלה הוא בנה אז בית חדש בארץ ישראל. הבית הוקם על גבעת כורכר בשולי עיירה ערבית קטנה בשם חמאמה שניצבה לבטח בין אל-מג'דל מדרום, לאיסקודוד מצפון – היום אשקלון ואשדוד. האופטימיות של הבחור הופכת לפלא של ממש לאחר שמתברר כי הוא בנה את הבית כבית אריזה להדרים, למרות שבאותם ימים לא נראה בכל האזור אפילו עץ קלמנטינה. הבית, שנקרא עם בנייתו 'הארמון', התנשא לגובה שתי קומות וגבנה על באר מים חיים. התכנית הפנימית כללה אולמות אריזה, מחסנים לתפוזים ואורווה לסוסים, ואילו בקומה העליונה נבנו ארבע יחידות מגורים לפועלים, כולל מרפסות עם נוף לים. האופטימיות התגלתה עד מהרה

כמשתלמת, שכן תוך חודשים ספורים הסתיימה המלחמה, ענף ההדרים הפך לאחד הענפים המשגשגים בארץ ישראל המנדטורית, ובעליו הלבנוני של בית האריזה נח על זרי הדפנה ועל הרבה מאוד שטרות ירוקים.

1943 – בלדה לקיבוץ

בשנים שחלפו הועבר בית האריזה לרשותו של מוכתר הכפר חמאמה, וזה המשיך להפעילו בהצלחה רבה עד שבמלחמת העולם השנייה נסגרו הנמלים לייבוא ולייצוא והעסק הושבת. המוכתר, שהיה הרבה פחות אופטימי מהבעלים הקודם ונזדקק למזומנים, סגר ב-1942 עסקה עם קרן קיימת לישראל. החברה רכשה ממנו את בית האריזה ואת כל השטח החקלאי שמסביבו לטובת גרעין התיישבות חלוצי. הגרעין הורכב מערב רב של כשבעים בחור ובחורה שנאספו מהכשרות שונות בפולין, ברומניה ובארץ ישראל וחיכו הרבה זמן לעלות על הקרקע ולהקים קיבוץ משלהם. החברה התלהבו מאוד מהשטח שהוצע להם, בעיקר מפני שהוא היה מוכן להתיישבות מיידית וכלל את 'הארמון' המרהיב. הם לא התעמקו במיקום הבעייתי בין כפרים ערביים או בזה שהיישוב העברי הקרוב ביותר – באר טוביה – שכן במרחק שמונה קילומטרים ארוכים בקצה דרך משובשת. פרטים אלה הפכו

תחנות בחייו של בניין.
'הארמון' בניצנים הישנה
צילום: אברהם גריצר

ארזתם לבד?

◀ ספינת המעפילים האיטלקית שבתאי לוז'נסקי, שעגנה בחוף ניצנים ב-1947, נקראה תחילה בשם 'סוזנה'. במוסד העלייה שמה של הספינה עוברת לשושנה, ועליה כתב חיים חפר את שירו הנודע 'שושנה, שושנה'. רבים סבורים בטעות שהשיר נכתב על גברת אלמונית בשם זה, אך עיון במלים מלמד כי מדובר בספינה אשר חרטומה כמעט ונשחק, ואיך יוסקה על כל העניין התגבר כאשר הגיחו לפתע ספינות המשחית של הבריטים. גם תיאור מעצם של תושבי ארץ ישראל עם המעפילים מוזכר בשיר: "הִיְתָה זֹאת פִּיגוּרָה מְאֹד עֲלוּבָה / עֵת שְׁמוּלִיק הַגּוֹץ לְקַפְרִיסִין הוֹבָא".

זה הפך המבצע למופע של קפיצות מרהיבות מהסיפון, שחייה בין הגלים, חילוץ מהיר על ידי אנשי פלי"ם אל החוף ודירה אל 'הארמון' לצורך הסתרה מעיני הבריטים. למרבה הצער – קריצה לבוגרי בני עקיבא – לא כל המעפילים הגיעו לניצנים. היו בהם כאלה שלא ידעו לשחות, והורדתם לחוף בסירות בים הגלי נמשכה זמן רב מדי. הבוקר עלה, ואתו הגיעו גם חיילים בריטים. במהומה שפרצה בחוף התערבבו, בתרגולת הידועה, מאות יהודים ותושבי הארץ בין העולים, אשר חלקם שוחרר וחלקם נשלח לקפריסין.

1948 – פחדנים או גיבורים?

חמש שנים על ניצנים עברו בריקודים, עד שמלחמת העצמאות קיפלה את האקורדיון ושלחה את החברים לשוחות. מכה אחר מכה נחתו על המשק: הבריטים הסתלקו ממחנה סמוך והוא נתפס על ידי הערבים, קווי החשמל והטלפון של הקיבוץ נותקו, כלי רכב יהודיים הותקפו בדרכים הסמוכות ויריות בלתי פוסקות

למשמעותיים מאוד במלחמת העצמאות, אבל רגע, אנחנו עדיין מקימים פה קיבוץ. ב"א בכסלו תש"ד (8.12.1943) השתתף 'הארמון' בטקס ההקמה של קיבוץ ניצנים. סביב המבנה הוקמו צריפים, ניטעו אקליפטוסים והחלה הכשרת השטח לחקלאות. תוך פחות משנתיים הוקמו בתי הקבע והושלמה התקנת המטעים, הלול והאורוות. לחברי ניצנים היה חלום להתפרנס גם מדיג, מה שלא כל כך הצליח, ובכל זאת קרבתם לים התיכון זכורה לטוב בזכות אירוע היסטורי שהתחולל ב-1947. היה זה בעיצומם של ימי ההעפלה לארץ ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר כמעט כל הספינות שהגיעו לחופי ארצנו נתפסו על ידי הבריטים ושלחו לקפריסין. בליל כ' באדר תש"ז (12.3.1947) חמקה אל חוף ניצנים המרוחק מעין הבריטים ספינה איטלקית ובה למעלה מ-800 מעפילים, אשר נשאה את שמו של הפעיל הצינוני שבתאי לוז'נסקי. היה ים סוער, התורן חרק, וההורדה לחוף בסירות גומי השתבשה לגמרי. במקום

קיבוץ ניצנים נבנה סביב 'הארמון'.
בתי ניצנים הישנה, 1949. ברקע
'הארמון' ומאחוריו הים
צילום: משה פרידן, לע"מ

וזכו לקיתונות בוז ולעג. אבא קובנר,
קצין התרבות של חטיבת גבעתי, הטיח
בהם מלים קשות בדף הקרבי:

שעת הכניעה של ניצנים היא שעה
של צער רב ושל חשבון נפש עמוק
ונוקב, וחשבון נפש מלא אומר: בית –
אין מגנים על תנאי ... להיכנע – כל
עוד חי הגוף והכדור האחרון נושם
במחסנית – חרפה היא! לצאת לשבי
הפולש – חרפה ומוות! (אברהם
אילון, 'חטיבת "גבעתי" מול הפולש
המצרי', עמ' 164).

כעבור חודשים ארוכים נסוגו המצרים,
ובסוף אוקטובר 1948 נכבש כל אזור
ניצנים מחדש ועצמות הלוחמים
שנותרו פזורות בין השוחות נאספו
ונקברו בקבר אחים במקום. אחרי
המלחמה תבעו שבויי ניצנים שחזרו
ארצה את עלבונם. ועדה שהוקמה
קבעה לבסוף כי לא היה בכניעתם
כל דופי, והרמטכ"ל יעקב דורי אף
הודה כי הדברים שכתב קובנר בדף
הקרבי לא היו צריכים להיכתב.
ראש הממשלה דוד בן-גוריון כתב אז
ללוחמים:

אין עלילה נעלה עולה בתוהו. גם אם
באותו רגע אינה מביאה התוצאות
הרצויות, בעמידה לבלי חת של
מגנים המחרפים נפשם למות על
חזון חייהם, יש בה עצמה מן הניצחון
האנושי העליון. ויחד עם כל בית
ישראל אני מרכין ראשי בפני גיבורי
ניצנים שנפלו, ונפלו לא לשווא (יצחק
פונדק, 'חמש משימות', עמ' 132).

לשם הסמלי 'עד הלום'. המצרים,
שנתקעו באמצע השוונג, החליטו
להעביר את זמנם בינתיים במשחקי
שש בש, בעישון סיגריות זולות
ובכיבוש קיבוץ ניצנים.
רבות נכתב על הקרב ההיסטורי
שבו עמד כוח מגן עלוב של עשרות
יהודים – חברי הקיבוץ ולוחמי גבעתי
המצויידים במבחר זעום של רובים,
מקלעים, רימונים, בקבוקי תבערה
ומרגמה אחת – מול גדוד חי"ר
מצרי שאנן ומתוגבר בפלוגה נוספת
שלושות 13 משוריינים, ארבעה
טנקים, למעלה מארבעים תותחים
ועוד כהנה וכהנה מרגמות לתפארת.
בקרב האדירים שפרץ בכ"ט באייר
תש"ח (7.6.1948) נהרגו 33 ממגני
ניצנים, ובהם שלוש נשים שאחת
מהן הייתה האלחוטנית העשויה ללא
חת מירה בן-ארי. הנותרים התבצרו
במעוזם האחרון, הוא 'הארמון', עד
שנכנעו בלית ברירה, הלכו לשבי המצרי

הופנו לעבר הקיבוץ. מכה קשה
במיוחד ניחתה בי' באדר שני תש"ח
(21.3.1948) על שיירת רכב נושאת
תחמושת שהייתה בדרכה לקיבוץ.
השיירה נקלעה למארב, נבזזה כולה
וספגה אבדות בנפש.
עם הכרזת המדינה פרץ טור הצבא
המצרי את הגבול והחל לנוע צפונה.
חברי ניצנים הבינו שהסוף קרב, ובלילה
שבין ז' לח' באייר (16-17.5.1948) פינו
את הילדים בליווי חלק מאימהות בדרך
המשובשת והמסוכנת לבאר טוביה.
בהמשך פונו גם הנשים האחרות,
אך עשר מתוכן התעקשו להישאר
ולהגן על הקיבוץ. המצרים כבשו את
קיבוץ יד מרדכי והמשיכו בשלווה
צפונה כשהם עוקפים באלגנטיות
את ניצנים ודוהרים הלאה לתל אביב.
הקיבוצניקים נותרו פעורי פה על מזלם
הטוב, אך לא לאורך זמן. צה"ל בלם
באופן הרמטי את הטור המצרי עשרה
קילומטרים צפונה לקיבוץ, בגשר שזכה

מודיעין שלום

איפה לאכול

הפיצה של אייל

החוף, ניצן ב'
כשר, חלבי 054-5684390

רטטוי

הזית 90, מושב אמונים
כשר, חלבי, 08-8664400

ספייס

הזית 104, מושב אמונים
כשר, בשרי, 08-8677210

עוד באזור

מרכז קטיף להנצחת מורשת גוש קטיף

שדרת החורש, ניצן ב'
כניסה חופשית בתיאום מראש
077-4324101

בית ספר שדה שקמים

אתר ניצנים הישנה
כניסה למצג האורקולי בתשלום
08-6728755

שמורת חולות ניצנים וחוף ים

כניסה חופשית, קמפינג בתשלום
052-7772845

1983 – היה היו שקמים

כבר ב-1983, בשלהי ימיו של כפר הנוער, הפך 'הארמון' לבית ספר שדה שקמים הפעיל עד היום. שקמים מנחיל בעוז את מורשת הקרב של הקיבוץ ואת ערכי הטבע והחולות שסביבו. המבקרים במקום יכולים להתרשם ממרכז המבקרים הפועל בבית, ובו מצג אורקולי, ספרייה וכיתות לימוד. בחוץ שוחזרו עמדות מתש"ח והוצבו אנדרטאות המנציחות את הלוחמים במקום נפילתם. ב-1998 הוקמה ליד 'הארמון' אנדרטת הנצחה בשם 'יד לאישה הלוחמת'. האנדרטה מוקדשת לשלוש לוחמות ניצנים שנפלו בקרב וללוחמות האחרות במערכות ישראל.

1998 – מניצנים הישנה לניצנים החדשה

הפרק האחרון, בינתיים, בתולדות 'הארמון' נכתב ב-1998, כאשר שטחה של 'ניצנים הישנה' הוכשר להקמת יישוב קהילתי דתי חדש בשם ניצן. היישוב זכה להרחבה של כמחצית ב-2005, כאשר כמעט כל שטחי החקלאות שממזרח לו כוסו בכ-500 מבנים יבילים שנועדו לאכלס זמנית את מגורשי גוש קטיף. בדומה לרוב הדברים הזמניים בארצנו, ההרחבה הזמנית הפכה ליישוב קבע בשם ניצן ב', והיום פורחים שני הניצנים זה לצד זה בחולות. ם

1949 – יפי התואר בכפר הנוער

העלבון והשכול, הטחות האשמה והמשק ההרוס טוטל לוס הביאו את חברי הקיבוץ שנותרו להחלטה שלא להקים את ניצנים מחדש באותו מקום אלא כשני קילומטרים מדרום מזרח אליו, וכך הפך המשק ההרוס בן לילה ל'ניצנים הישנה'. במקומו החדש הצטרפו לקיבוץ עולים חדשים, רובם יוצאי ארגנטינה, ו'הארמון' הבודד שנפגע קשה בהפגזות שקע בינתיים בהרהורים על התקוות האופטימיות שתלו בו בעבר. הרהוריו לא נמשכו זמן רב, שכן במלאות שנה לנפילת ניצנים, בכ"ח באייר תש"ט (1949), נפתח ב'ארמון' ובסביבתו כפר הנוער ניצנים – בית ספר חקלאי שקלט בני נוער ניצולי שואה ועולים חדשים. בתגובה לדברים הקשים שכתב קובנר נכתב על השלט שהוצב בכניסה לכפר באותיות ענק: "לזכר עולם לגיבורים וללוחמים שנפלו במלחמת ניצנים נגד הפולש המצרי". המדריכים ואנשי הצוות בכפר הנוער התמקמו ב'ארמון' ואילו החניכים התגוררו במבנים שנותרו מהמחנה הצבאי הבריטי ששופץ. על אלה היתוספו בהמשך מבני שירותים ומנהלה וגם רפת, לול, נגרייה, מסגרייה, מכבסה ומוסך לכלים חקלאיים. כפר הנוער עשה חיל ופתח גם מגמת סיפון ומכונאות ימית תחת חסותו של חיל הים. כעשרת אלפים חניכים בילו את מיטב שנותיהם בכפר הנוער ניצנים, עד שב-1989, במלאות לכפר ארבעים שנה, נאלץ 'הארמון' לחזור בסגירתו של המוסד המפואר עקב הידלדלות בני הנוער העולים ובשל העניין שהלך ופחת, שלא לומר נעלם, בחקלאות ובימייה.

תמר הירדני
מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שנטור, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

